

9 SPORT OSOBA SA INVALIDITETOM

Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO), čak 10% svetskog stanovništva čine osobe sa invaliditetom. Raspoloživi podaci pokazuju da slična struktura važi i za AP Vojvodinu, što praktično znači da među 310.000 stanovnika Novog Sada egzistira oko 31.000 osoba sa invaliditetom. U okviru ovog broja, procenjuje se da postoji oko 9.300 (ili 3 % ukupnog stanovništva) osoba ometenih u mentalnom razvoju, dok 21. 700 (ili 7 %) čine osobe sa telesnim invaliditetom.

Osobe sa invaliditetom su, dakle veoma brojne, a definišu se kao pojedinci sa psihofizičkim nedostacima (sa kojima se rađaju ili ih stiču tokom života). Ovi nedostaci utiču na narušavanje njihovog integriteta kao ljudskih bića i onemogućavaju im da se formiraju, ispolje i ostvare kao ptpuno prihvaćeni članovi društva. To nisu bolesne osobe koje bi trebalo lečiti, a nisu ni zdrave, jer je njihovo zdravlje dezintegrisano njihovim psihofizičkim nedostatkom. To dovodi do fizičke i mentalne neuravnoteženosti i onemogućava prilagođavanje društvenoj sredini, te vladanje vlastitim biološkim i socijalnim mogućnostima.

Sport i telesne vežbe odavno se koriste kao sredstvo lečenja. Po završetku drugog svetskog rata, boračke organizacije i udruženja ratnih vojnih invalida uviđaju značaj sporta u osposobljavanju invalida i počinju sa međusobnim takmičenjima u pojedinim disciplinama. Vremenom su se stvorili uslovi za formiranje Saveza za sport i rekreaciju invalida po republikama, a 1966. godine osnovan je Savez za sport i rekreaciju invalida Jugoslavije. Zadatak ovog Saveza bio je da koordinira rad, pruža stručnu pomoć, posreduje u razmeni iskustava između republičkih saveza, da osposobljava i afirmiše invalidne osobe, te da pomaže njihovo

uključivanje u normalne tokove života kroz fizičku aktivnost. Raspadom bivše Jugoslavije, ukida se Savez za sport i rekreaciju invalida Jugoslavije, a kao njeni nastavljači ostaju Savez za sport i rekreaciju invalida Crne Gore, Sportski Savez invalida Srbije i Sportski Savez invalida Vojvodine, koji su novim Zakonom o sportu preregistrovane 1998. godine u Ministarstvu za omladinu i sport republike Srbije. Danas egzistiraju Sportski savez invalida Srbije i Sportski Savez invalida Vojvodine.

9.1. STRUKTURA I RAD ORGANIZACIJA

Analizom trenutnog stanje, došlo se do zaključka da je delovanje organizacija koje se bave sportom osoba sa invaliditetom na teritoriji Srbije, prilično neusaglašen. Piramidalnim prikazom (od vrha ka bazi) uočavaju se sledeći subjekti organizacije:

- ✓ Paraolimpijski komitet Srbije (POKS)
- ✓ Sportski savez invalida srbije (SSIS)
- ✓ Sportski savez invalida Vojvodine (SSIV)
- ✓ Opštinske organizacije registrovane za sport i rekreaciju invalida
- ✓ Sportska društva, klubovi, družine i sekcije
- ✓ Osobe sa invaliditetom koje se samostalno bave sportsko-rekreativnim aktivnostima

Osobe sa invaliditetom kao baza sistema, često nemaju u matičnoj organizaciji informaciju o tome gde, kome, kada i kako de se obrati ukoliko želi da se bave sportsko rekreativnom aktivnosti. Opštinske organizacije, registrovane za sport i rekreaciju invalidnih osoba, u većini slučajeva nemaju specijalistički osposobljeno stručno lice čiji je zadatak da organizuje, osmisli i sprovodi plan i program rada. Na teritoriji Vojvodine, od 11 opštinskih organizacija, samo u tri postoje zaposlena stručna lica za rad sa osobama sa invaliditetom (u Novom Sadu dva, a u Pančevu i Kikindi po jedno). Osim ovog, čest problem je i obezbeđivanje sportskih terena na kojima bi se sprovodile svakodnevne sportsko-rekreativne aktivnosti invalidnih osoba, kao i neposredovanje prilagođenih rekvizita za pojedine sportske discipline, što je posledica nedovoljnih materijalnih izdvajanja. Većina registrovanih organizacija nije obuhvaćena budžetom opštine.

Sportski savez invalida Vojvodina (SSIV) organizuje takmičenja na nivou Pokrajine u sportskim disciplinama: plivanje, kuglanje, atletika, sportski ribolov, stoni tenis, pikado, streljaštvo vazdušnim i MK oružjem, golbal, šah i viseća kugla. Ova asocijacija ima karakter udruženja građana, te svoje aktivnosti zasniva na volonterskom radu. Osim nedostatka brige društva i nedostatka materijalnih sredstava, jedan od problema sa kojim se susreće SSIV je i taj što društveno-humanitarne organizacije na nivou Vojvodine, iako nisu registrovane za obavljanje poslova iz oblasti sporta i rekreacije, organizuju takmičenja na nivou pokrajine samo za određenu kategoriju osoba sa invaliditetom. Učesnici tih takmičenja, često bez ikakvih prethodnih priprema, nastupaju u nekoliko sportskih disciplina, što je suprotno programskom opredeljenju da se na Pokrajinskim prvenstvima Vojvodine organizovano uključuju osobe svih kategorija invalidnosti u određenim sportskim disciplinama.

Sportski savez invalida Srbije (SSIS) okuplja 33 organizacije iz uže Srbije i 11 organizacija iz Vojvodine. Na teritoriji Vojvodine, istina, registrovano je daleko više organizacija koje se bave problemima invalida (oko 160), ali je samo njih 11 uže usmereno ka pitanjima sporta i rekreacije ove kategorija stanovništva (Bela Crkva, Zrenjanin, Indija, Kikinda, Kula, Novi Sad, Pančevo, Sombor, Stara Pazova, Subotica i Bačka Palanka. Sportski savez invalida Srbije organizuje državna prvenstva za sve kategorije invalidnosti u sledećim disciplinama: plivanje, kuglanje, atletika, sportski ribolov, stoni tenis, streljaštvo vazdušnim i MK oružjem, šah i golbal. Ključni problem na ovom nivou je što opštinske organizacije iz ne dobijaju sredstva za svoje aktivnosti, nemaju stručna lica za planiranje i sprovođenje aktivnosti.

Paraolimpijski komitet Srbije (POKS), kao krovna organizacija, deluje u sastavu nacionalnog olimpijskog komiteta. On prvenstveno vodi računa o vrhunskim takmičarima koji nastupaju na najvećim međunarodnim takmičenjima. Još od olimpijskih igara u Barseloni, održanih 1992. godine, neposredno pre ili nakon održavanja „pravih“ olimpijskih igara, organizuju se Paraolimpijske igre na kojima učestvuju samo osobe sa invaliditetom, podeljene u nekoliko kategorija. Na olimpijskim igrama u Pekingu 2008. godine, paraolimpijci bi trebalo da svoja takmičenja organizuju u isto vreme sa tradicionalnim olimpijcima. Iako su srpski sportisti, među kojima je bilo dosta onih sa teritorije AP Vojvodine, na paraolimpijskim igrama redovno ostvarili zapažene rezultate i osvajali brojne medalje, država još uvek nije pokazala zadovoljavajući interes i odvojila dovoljno budžetskih sredstava za

njihove pripreme i takmičenja. Tako su funkcioneri paraolimpijskog komiteta daleko više zaokupljeni prikupljanjem novca kroz razne donatorske i sponzorske akcije, nego li praćenjem kompletnog sistema rada u sportu osoba sa invaliditetom. Posledica toga je slaba komunikacija sa opšinskim organizacijama, nepostojanje zajedničkih programa i odsustvo dugoročnog planiranja.

9.2. OSVRT NA NEKE SPORTSKO-REKREATIVNE AKTIVNOSTI OSOBA SA INVALIDITETOM

Osobe sa invaliditetom uglavnom su prepuštene same sebi. Organizovane aktivnosti su prvenstveno u obliku povremenih takmičenja manifestacionog karaktera, a realizuju se sa velikim poteškoćama, uz oslanjanje na dobru volju organa lokalne samouprave i sportskih foruma. Kako nema uniformnog i stabilnog modela rada, u ovom elaboratu prikazani su neki pojedinačni primeri funkcionisanja na lokalnom nivou.

9.2.1. MODEL GRADA NOVOG SADA

Prema opštoj proceni, od ukupnog broja osoba sa invaliditetom na teritoriji grada Novog Sada, tek nešto više od 6% njihovog ukupnog broja se na organizovan način bavi sportsko – rekreativnim aktivnostima, što je poražavajući podatak. Njihove aktivnosti analizirane su u odnosu na uzrast.

Od 9.300 registrovanih lica ometenih u mentalnom razvoju, njih oko 900 je uključeno u vaspitno-obrazovni i rehabilitacijski proces u školi „Milan Petrović. U domu Veternik smešteno je 600 korisnika od kojih se 300 bavi organizovanim sportsko-rekreativnim aktivnostima, propisanim planom i programom za tu kategoriju. Realno se, međutim, procenjuje da je samo 1.100 osoba ometenih u mentalnom razvoju (oko 12% od ukupnog broja) stvarno uključeno u redovnu organizovanu sportsku aktivnost. Deca koja ne pripadaju ovoj kategoriji invalidnosti, nastavu pohađaju u redovnim školama ili u posebnim odeljenjima u okviru redovnih škola. Nastavni plan plana i program realizuju profesori i nastavnici fizičkog vaspitanja, od kojih mnogi nisu prošli posebnu obuku za rad sa invalidnom decom.

Osobe sa invaliditetom koje ne potpadaju pod školski program, svoja prava da se organizovano bave sportsko-rekreativnim aktivnostima ostvaruju preko Saveza za sport i rekreaciju invalida grada Novi Sad. S obzirom na to da grad Novi Sad ima 21.700 registrovanih osoba sa telesnim invaliditetom, a da se 600 osoba bavi svakodnevnim sportsko-rekreativnim aktivnostima, moguće je izvesti poražavajući zaključak da je svega 3 % osoba sa telesnim invaliditetom uključeno u ove aktivnosti.

Savez za sport i rekreaciju invalida grada Novi Sad je sportska, društveno-humanitarna organizacija, koja okuplja osobe sa invaliditetom, zainteresovane za bavljenje sportom, bez obzira na kategoriju invalidnosti, pol i uzrast. Cilj Saveza je da uključi što većeg broja osoba sa invaliditetom, prvenstveno radi njihove socijalizacije i poboljšanja psihomotornog statusa. Ukoliko se tokom aktivnosti uoče pojedinci koji žele i mogu svojim sposobnostima da postignu vrhunske rezultate, uključuju se u trenažni proces.

U Savez se učlanjuju sportska društva invalida i druge sportske organizacije koje okupljaju osobe sa invaliditetom (družine, klubovi i sl). Osobe sa invaliditetom imaju i mogućnost uključivanja u organizovani sistem takmičenja – od opštinskog, preko pokrajinskog, do republičkog nivoa, kao i na međunarodnim takmičenjima. Pored zvaničnih, postoje i brojna takmičenja na kojima učestvuju osobe sa invaliditetom u okviru matičnog sportskog društva ili družine (kluba) koji se ogledaju u međusobnim susretima klubova ili opštinskih Saveza, te tradicionalnim susretima gradova i memorijalnim turnirima.

Savez za sport i rekreaciju invalida grada Novi Sad trenutno čini 7 sportskih društava, jedna streljačka družina i dva kluba. Ukupan broj osoba sa invaliditetom učlanjenih u članice Saveza je oko 1.800 od kojih se između 450 i 600 osoba redovno bavi sportskim aktivnostima.

Učesnici sportsko-rekreativnih aktivnosti su uglavnom invalidi rada, opšti invalidi, paraplegičari, slepi i slabovidni, gluvi i nagluvi i invalidi rata. Svaka navedena kategorija ima svoju organizaciju (Savez ili društvo). Na teritoriji Novog Sada postoji mnogo veći broj osoba sa invaliditetom, kao i organizacija koje nemaju registrovano sportsko društvo invalida i time nisu članice Saveza (na primer: paraplegičari i kvadriplegičari, cerebralci, MNRO, multipleskleroza, dijalizirani i mnogi drugi). Posledica toga je da nisu direktno uključeni u program sportsko-rekreativnih aktivnosti Saveza. Ovaj problem je do sada rešavan tako što su pojedinci koji žele da se bave sportsko-rekreativnim aktivnostima, a nemaju u svojoj kategoriji sportsko društvo, upućivani u sportska društva

koja okupljaju opšte invalide, da preko njih ostvare svoja prava i tako ne budu isključeni iz sistema i oštećeni. Ovakav način uključivanja invalida u sportsko-rekreativne aktivnosti bi trebao da se promeni. Bilo bi racionalno da se sve postojeće kategorije invalida na teritoriji Novog Sada organizuju u sportska društva, odnosno da se uključe u SSRIG Novi Sad i tako omoguće jedinstven sistem organizacije i komunikacije.

Poseban problem Novog Sada (kao i cele Vojvodine) predstavlja uključivanje mladih osoba sa invaliditetom u sportsko-rekreativne aktivnosti. Najčešći problemi u vezi sa ovim su:

- ✓ Neinformisanost potencijalnih korisnika o mogućnostima i postojanju ovakvog programa u Novom Sadu
- ✓ Deca školskog uzrasta potpadaju pod školski sport i sistem školskih prvenstava
- ✓ Mnoge mlade osobe sa invaliditetom koje bi se bavile sportsko-rekreativnim aktivnostima ne mogu da dolaze u postojeće termine Saveza zbog škole, posla ili poklapanja termina drugih sportskih disciplina, na čiju promenu Savez ne može da utiče.

Delimično rešavanje problema leži, pre svega, u iznalaženju načina da se evidentiraju mlade osobe sa invaliditetom i da se njihovim edukovanjem kroz nastavu fizikog vaspitanja u toku školovanja, uključe u sport. Nakon toga koordiniranim radom stručnih lica u Savezu i profesora fizičkog vaspitanja informisati decu o mogućnosti da se nakon završetka i dalje bave sportom u Savezu, kao i da se talentovana deca koja postižu zapažene rezultate na školskim takmičenjima uključe u postojeći sistem takmičenja osoba sa invaliditetom. Potrebna je bolja koordinacija između Saveza, organizacija i škola koje okupljaju ova lica, kroz seminare, posete sportskim objektima, organizovanjem međusobnih susreta i zajedničkih aktivnosti.

Osobe sa invaliditetom iz svih članica Saveza mogu da se bave streljaštvom, stonim tenisom, plivanjem, košarkom u kolicima, pikadom, šahom, visećom kuglom, kuglanjem, atletikom, bacanjem pločica i golbalom. Sve aktivnosti se sprovode po unapred utvrđenom planu i programu koji sprovode dva stručna lica (profesori fizičke kulture), zaposlena u Savezu. Svakodnevne aktivnosti odvijaju se na sportskom terenu u objektu Saveza (pikado, bacanje pločica, viseća kugla i streljaštvo), na sportskim terenima JPSPC „Vojvodina“ (plivanje, stoni tenis, košarka u kolicima) i na Sajmu (kuglanje). Jedan od većih, među mnogobrojnim problemima na koje Savez nailazi u sprovođenju plana i

programa, je nedostatak termina za korišćenje sportskih objekata. Novi Sad je, istina, jedini grad u Pokrajini koji osobama sa invaliditetom obozbeđuju termine za organizovane sportsko-rekreativne aktivnosti, ali zbog previlikog broja korisnika svi članovi nisu u mogućnosti da ih koriste u punom obliku (problem nedostatka termina najviše je izražen u disciplinama kuglanje i plivanje).

Idealan načina da se ovaj, kao i većina drugih problema vezanih sa organizovanje osoba sa invaliditetom, reši je da Savez, tj. osobe sa invaliditetom, dobiju svoj objekat posebne namene u kome bi bilo prostora za održavanje svih sportskih sadržaja, kao i za smeštaj svih organizacija invalidnih osoba.

9.2.2. SISTEM TAKMIČENJA I AKTUELNI PROBLEMI

Sistem takmičenja na teritoriji Pokrajine je vrlo jednostavan i sprovodi se kroz kvalifikacije iz nižeg u viši rang. Na žalost i u ovom segmentu postoje mnogobrojni problemi koji direktno utiču na kvalitet takmičenja osoba sa invaliditetom, među kojima su dominantni:

- ✓ Mali broj prijavljenih takmičara, pogotovo na višem nivou takmičenja, jer mnoge organizacije nemaju dovoljno materijalnih sredstava da pošalju svoje predstavnike na pokrajinska i republička takmičenja. Tako se događa da se u nekoj kategoriji na republičkom takmičenju pojave samo jedan ili dva takmičara. Ovaj problem se do sada rešavao spajanjem nekih od kategorija što je takmičare dovodilo u neravnopravni položaj.
- ✓ Deficit stručnjaka specijalizovanih za rad sa invalidnim osobama, što je posledica ne postojanja te vrste programa na akademskim i strukovnim visokim školama. U Svetu je odavno zaživela praksa da stručnjaci za rad sa invalidnim osobama i sâmi pripadaju nekoj od kategorija invalidnosti i po pravilu su se ranije bavile sportom. Svi ovo specijalisti (lekari ili treneri) pohađaju seminare na kojima dobijaju odgovarajući sertifikat ili se pak specijalizuju u visokoškolskim ustanovama.

U našoj zemlji ne postoji specijalizovani sistem kategorizacije usmeren ka sportskim zahtevima osoba sa invaliditetom, tako da svaki takmičar sâm pribavlja rešenje o invalidnosti. Na osnovu ovog rešenja, sportisti sa invaliditetom se razvrstavaju u sledeće kategorije: paraplegija,

kvadriplegija, amputacija donjih ekstremiteta, amputacija gornjih ekstremiteta, opšta kategorija (ne postoji minimum ili vidljivo telesno oštećenje). U specifičnim sportskim disciplinama, kao što su košarka u kolicima (paraplegija, paraliza, parapareza i amputacija donjih ekstremiteta) i golbalu (slepi i slabovidni) kategorizacija je drugačija.

Većinu takmičenja organizuju i njima rukovode nedovoljno osposobljena lica, među kojima dominiraju volonteri. Otuda se na većini takmičenja svih nivoa često dešavaju propusti (neadekvatno uređeni prilazi objektima i toaletu, nedostatak volontera, nedostatak stručnosti u suđenju usled neobučenosti sudija i dr.). Za prevazilaženje kadrovskih i organizacionih problema neophodno je izdvajanje daleko većih novčanih sredstava i intenzivna saradnja sa zemljama koje su dostigle visok nivo organizovanosti sporta osoba sa invaliditetom.

U sportskim organizacijama za sport lica sa invaliditetom, kao stalno zaposlenih, je veoma malo stručnih lica. Stručni rad u Sportskom Savezu invalida Novog Sada, na primer, u vidu organizacije i realizacije sportsko-rekreativnih programa, sprovode samo dva stalno zaposlena lica odgovarajućeg profila. Njihov zadatak je: planiranje i sprovođenje aktivnosti za osobe sa invaliditetom (sportista i rekreativaca), realizacija programa na sportskim terenima i organizacija takmičenja na gradskom nivou. Praćenjem rezultata sa gradskih takmičenja, kao i rada na sportskom terenu, stručna lica selektiraju pojedince i ekipe za dalja takmičenja.

Veliki problem u praksi predstavlja i nemogućnost istovremenog rada sa selektiranim ekipama i pojedincima kojima su neophodne pripreme za takmičenja i rekreativaca zbog neadekvatnih uslova za rad. Kao posledica ovakvog stanja beleži se stagnacija naših invalidnih sportista na međunarodnim takmičenjima usled malog broja trenažnih sati, ali i stagnacija stalno aktivnih rekreativaca koji nemaju dovoljno prostora i termina za vežbanje.

9.3. ZAPAŽANJA I PREPORUKE

Podatak da se u AP Vojvodini samo 8% stanovnika kategorisanih kao osobe sa invaliditetom bavi organizovanim sportskim aktivnostima je poražavajući u poređenju sa nekim evropskim zemljama u kojima broj fizički aktivnih osoba sa invaliditetom iznosi i do 80%. To pokazuje ne samo da smo siromašno i nedovoljno uređeno društvo, već da nismo

dovoljno humana, niti sportska nacija. Ovi podaci nedvosmisleno pokazuju da bi jedan od strateških ciljeva Pokrajine u narednom periodu trebalo da bude stvaranje preduslova za uključivanje što većeg broja invalidnih osoba u organizovane sportsko-rekreativne aktivnosti i formiranje kvalitetnije materijalne osnove za njihov stručni tretman. Za ostvarenje ovog cilja nepohodno je uvažiti sledeća zapažanja i preporuke:

- U pokrajinskom budžetu je neophodno planirati daleko veća materijalna sredstva za sportsko-rekreativne aktivnosti osoba sa invaliditetom. Stvaranjem široke baze omogućice se ne samo stvaranje većeg broja kvalitetnih takmičara koji promovisu zemlju na međunarodnom planu, već i brže suštinsko integrisanje osoba sa invaliditetom u sve segmente društvenog života. Dugoročnim planiranjem budžeta trebalo bi predvideti sredstva za igradnju kapitalnog namenski projektovanog objekta – Pokrajinskog centra za sport osoba sa invaliditetom. Osim prostora namenjenih realizaciji kretnih (sportskih) sadržaja (sale za rekreaciju, trening i takmičenje), u takvom objektu bili bi smeštene i administrativne prostorije strukovnih organizacionih jedinica.
- Neophodno je sprovesti temeljnu reformu sistema organizacija koje se bave sportom i rekreacijom invalidnih lica na svim nivoima – od lokalne zajednice do Pokrajine i Republike. Sistem bi trebalo usmeriti ka osnivanju sportskih društva za sve kategorije invalidnosti i za sve uzraste. Objedinjavanjem svih sportskih društava u jednu celinu – Savez za sport i rekreaciju invalida Vojvodine, ostvarila bi se povezanost u radu svih društava, bolja komunikacija i stabilan sistem delovanja na duge staze. Sportska društva bi sredstva za svoje programske aktivnosti, u ovom slučaju, dobijala preko Saveza koji bi ujedno imao sliku o broju članova svakog sportskog društva, načinu sprovođenja programskih aktivnosti i mogao sva objedinjena potraživanja da usmeri kao pokrajinskom sekretarijatu i republičkom minstarstvu.
- U sportskim društvima koja okupljaju decu školskog uzrasta, plan i program planiraju bi realizovali profesori i nastavnici fizičkog vaspitanja iz njihovih škola. Kao članice gradskog Saveza, ostvarivali bi pravo na finansiranje svojih programskih aktivnosti, a u saradnji sa stručnim licima u Savezu najuspešnijiu decu iz svog

sistema takmičenja direktno bi uključivali i u redovan postojeći sistem takmičenja za osobe sa invaliditetom.

- U saradnji sa visokoškolskim institucijama (Fakultetom sporta i fizičkog vaspitanja i Fakultetom za sport i turizam) pokrenuti specijalizovane katedre za školovanje i osposobljavanje specijalista za rad sa invalidnim osobama. Osim standardnih studenata, trebalo bi podstaći osobe sa invaliditetom (pogotovu aktuelne i bivše takmičare) da se školuju za ovu vrstu posla. Budući da se ne radi o atraktivnim, tržišno primamljivim zanimanjima, ovu akciji bi finansijski morali da podrže pokrajinski sekretarijati za sport i omladinu, socijalnu zaštitu, kao i sekretarijat za prosvetu. S ciljem pružanja što kvalitetnijih informacija budućim stručnjacima, neophodno je predvideti i angažovanje proverenih eksperata iz zemalja sa visoko razvijenim sistemom sporta osoba sa invaliditetom.
- U akciju unapređenja stanja u sportu i rekreaciji osoba sa invaliditetom, neophodno je uključiti što više medijskih kuća, odnosno pokrenuti dugoročnu sistematsku akciju medijske promocije o značaju rešavanja navedenih problema.